

УДК 303.446.4 «17»

**ЗАКОНОДАВЧА КОМІСІЯ ЗІ СТВОРЕННЯ НОВОГО «УЛОЖЕННЯ» 1767-1768 рр.
В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ МЕМУАРНО-ПУБЛІЦИСТИЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII ст.**

Анатолій Мирончук

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського

Україна, 03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3

e-mail: myronchuk@meta.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5633-1413>

Найбільш яскравого вияву внутрішня політика російського самодержавства періоду освіченого абсолютизму набула за часів правління Катерини II (1762-1796). Одним із її проявів стала визначна подія у тогочасному суспільному та політичному житті – скликання у 1767 р. Законодавчої комісії, яка мала би виробити новий кодекс законів замість «Соборного уложення» 1649 р. Тоді ж Катерина II оприлюднила «Наказ» – трактат філософсько-юридичного характеру, в якому відображені погляди імператриці на майбутнє законодавство й устрій Росії і яким мали керуватись у своїй практичній діяльності депутати Комісії.

Факт скликання Комісії та її діяльність на століття вперед стали пильним об'єктом історичного опису та вивчення. Надзвичайно різноманітна наукова, науково-популярна та публіцистична література, присвячена цій події, вже стала предметом окремого історіографічного вивчення [6].

Характерною особливістю історіографії російської історії другої половини XVIII ст. є те, що вивчення й осмислення проблем зазначеного періоду були зумовлені не лише науковими обставинами (вивченістю документальної спадщини, формами аналізу джерел і т.п.), але і високим ступенем ідейно-політичної ангажованості навіть наукових досліджень. В силу цього об'єктивні властивості тогочасних історичних подій і процесів, а особливо державних і політичних реформ, у нашому випадку – Законодавча комісія 1767 р., давали привід до найбільш загальних і широких міркувань. Тому стан і форми наукових підходів до різних аспектів діяльності Комісії найчастіше зумовлювалися загальним ідейно-політичним баченням проблеми та суспільно-політичними дискусіями, ніж накопиченням незаперечних документальних знань і прийомами наукового аналізу.

Природно, що подія такого масштабу, як Законодавча комісія зі створення проекту но-

вого Уложення 1767-1768 рр. викликала величезний міжнародний резонанс, привернула до себе увагу тогочасної міжнародної спільноти. У результаті з'явилася значна кількість різноманітних джерел мемуарного та публіцистичного характеру, в яких висвітлювалося ставлення європейських держав та окремих їх представників до ініціативи російської імператриці.

Специфічний склад цих джерел і характер наявної у них інформації вимагають особливої методики їх аналізу, що, у свою чергу, потребує вдосконалення теорії методики історичних досліджень, зокрема, історичного джерелознавства.

Оскільки твори іноземних авторів (щоденники, записки, реляції, донесення, рапорти) займають важливе місце у системі джерел з історії Законодавчої комісії, то проведення спеціального та комплексного їх дослідження сприяло б вирішенню деяких важливих її питань з огляду на активізацію джерелознавчих досліджень у вітчизняній історичній науці. Таким видам наративних джерел властивий значний суб'єктивізм, обумовлений, перш за все, тим, що їх автори зазвичай представляли інтереси своїх країн, які на той час перебували у різних політичних відносинах з Росією.

Законодавча комісія зі створення нового «Уложення» 1767-1768 рр. перебувала у полі зору дослідників з моменту початку своєї роботи. Відтоді починається становлення наукового інтересу до вивчення її діяльності. Сам факт її скликання й організація роботи давали багатий простір для пошуку аналогій в історичному і тодішньому суспільно-політичному досвіді Росії.

Як кожне непересічне явище суспільного та державного життя, видання «Наказу» та скликання Комісії спричинили чимало всіляких відгуків і суджень різноманітних представників тогочасного суспільства, у тому числі іноземців, які висловлювали різні, інколи діамет-

рально протилежні погляди на їх зміст і значення та залишили чимало документальних свідчень.

Діяльність законодавчого зібрання 1767-1768 рр. має досить довгу історіографічну традицію: перші оцінки Комісії були зроблені її сучасниками. Історико-мемуарні та публіцистичні твори європейців на перших порах слугували базою для її сприйняття та на століття вперед визначили оціночні судження й інтерпретацію цієї конкретної історичної події. Вони ж започаткували мемуарно-публіцистичну фазу висвітлення напрацювань і значення Комісії [6, арк. 47, 54].

Характер Законодавчої комісії як інституту та політичний зміст «Наказу» викликали чимало суперечок серед представників тогочасних держав, оскільки характер заявлених у них намірів неминуче впливав на оцінки досягнень і здобутків Катерини II протягом усього її правління.

Історико-мемуарні та публіцистичні твори європейців другої половини XVIII ст., як один з найцінніших історичних і культурологічних пластів, створили свою систему бачення й інтерпретації Законодавчої комісії 1767-1768 рр., що робить ці джерела надзвичайно корисними для вирішення та з'ясування основних етапів формування її історіографічної традиції. Залучення цих джерел для вивчення Комісії 1767-1768 рр. дозволяє суттєво збагатити джерельну базу та доповнити традиційні підходи до її дослідження.

Представники іноземних держав при дворі Катерини II своїми реляціями та донесеннями сформували не тільки безцінний історичний матеріал, а й започаткували систему стереотипів сприйняття й оцінок Комісії. Маючи певні уявлення та стереотипні установки про країну перебування, європейці йшли у своїх спостереженнях за цими моделями, заздалегідь сформованими в їхній свідомості. У результаті вони шукали підтвердження своїм уявленням, одні теми та події привертали їх особливу увагу, а інші залишалися непоміченими. Тому коли вони самі писали про зібрання депутатів 1767 р., то тим самим надавали своїм сучасникам і наступним поколінням вже готову базу та стереотипну модель для їхнього сприйняття.

Незважаючи на безумовний інтерес, який представляє аналіз іноземцями Комісії 1767 р., він не так часто застосовувався в історіографічних дослідженнях, маємо лише поодинокі роботи, присвячені цьому питанню [1; 3; 15]. «Упередженість», а вірніше, критичність ви-

словлювань іноземців про законодавчу ініціативу Катерини II стали причиною того, що ці джерела не отримали належного визнання. Тому цей пласт історико-мемуарної літератури потребує ретельного вивчення.

Якщо спочатку дослідники Законодавчої комісії 1767-1768 рр. активно залучали ці джерела, оскільки власне російськомовних матеріалів було недостатньо, то вихід у 1869 р. першої частини матеріалів Комісії [9] дозволив багато у чому ігнорувати іноземні джерела.

Вивчення системи сприйняття Законодавчої комісії 1767-1768 рр. сучасниками іноземцями вбачається необхідним та актуальним і сьогодні, оскільки недостатньо досліджувати і частково зрозуміти те чи інше стійке уявлення у його сучасному «звучанні», важливо також простежити його витoki та причини укорінення у свідомості іншого народу.

У 1797 р. відомий французький письменник Жан-Анрі де Кастера, який тривалий час був агентом французької дипломатичної служби у Росії, видав книгу «Життя Катерини II», яка довгий час залишалася джерелом відомостей з історії Законодавчої комісії і протягом наступного століття становила основу для уявлень про дітище російської імператриці у Західній Європі [17].

У своїх розповідях про зібрання депутатів 1767 р. він перебував під впливом негативних думок про Комісію сучасників Катерини II, які склалися у певній частині російського суспільства, що не симпатизувала імператриці. Вихваляючи просвітництво, мудрість і гуманність Катерини II під час читання «Наказу», депутатами, на думку Ж.-А. де Кастери, керували страх і лестощі, оскільки всі бажали здобути прихильність імператриці, або ж, принаймні, уникнути заслання до Сибіру.

Діяльність Комісії Ж.-А. де Кастера обмежує питанням про звільнення селян, яке викликало серед депутатів гарячі дебати та спричинило припинення її роботи. Безрезультатна діяльність Комісії, на переконання французького автора, була вигідна лише імператриці, оскільки одностайно визнала її гідною титулу «великої, премудрої і матері вітчизни» [17, с. 162-164].

Своєрідну «інтонацію» багатьом французьким свідченнями наступного століття про конотворчу діяльність Катерини II, а передусім Комісію 1767-1768 рр., започаткував француз Шарль-Франсуа Філібер Массон де Бламон, автор популярних «Таємних записок про Росію часів царювання Катерини Другої і Павла

Першого», написаних наприкінці 1790-х років [18].

Згідно зі своїми службовими обов'язками Ш. Массон бачив імператрицю кілька разів на тиждень. Він жодним чином не принижує її особистість, характер і людські якості. Однак зовсім іншими фарбами зображає портрет російської самодержиці. «О Катерино! – вигукує автор, – засліплений твоєю величчю... я побажав возвести пам'ятник твоєї слави. Але потоки крові, пролиті тобою, злилися і зруйнували його. Брязкіт ланцюгів тридцяти мільйонів твоїх рабів оглушили мене, судове свавілля й злочини, що царювали від твого імені, змусили мене обуритися» [4, с. 60].

Ш. Массон представив Росію реальною країною, а безумовною перевагою його «Секретних записок», на думку дослідників, стала «діагностика (психології) російського самодержавства» [10, с. 201].

Не визнаючи у діяльності Катерини II жодних піднесених мотивів і вважаючи честолюбство імператриці єдиним принципом, що спонукав її до створення Комісії, Ш. Массон стверджував, що Катерина II запросила депутатів з усіх кінців імперії лише з винятковою метою – змусити їх прослухати читання «Наказу» і прийняти від них виявлення поваги та подяки [4, с. 48]. Легендарний «Наказ», на переконання автора, це не що інше як дрібничка у дорожній скриньці, яка покликана була тішити допитливість іноземців [4, с. 60].

Зрештою, оцінки Ж.-А. де Кастери та Ш. Масона були взяті на озброєння дослідниками пізнього періоду і протягом тривалого часу впливали на сприйняття Комісії в Європі.

На змісті та головних принципах «Наказу» не могли не позначитися основні положення просвітницької концепції суспільного розвитку французьких мислителів М. Вольтера, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, Ж. Руссо, Ч. Беккарія. Складаючи свій «Наказ», Катерина II запозичувала у них те, що їй подобалося, і переробляла так, як їй заманеться [10, с. 36]. «Ви побачите з «Наказу», – писала вона Ж. Даламберу, – як я на користь моєї імперії обібрала президента Ш. Монтеск'є, не називаючи його» [10, с. 29].

Помітний вплив на формування уявлень та оціночних суджень про Законодавчу комісію справляли твори представників французької просвітницької ідеології, передусім Д. Дідро, який піддав «Наказ» нищівній критиці та продемонстрував його кріпосницький характер.

Дослідники творчості Д. Дідро підкреслюють, що уявлення філософа про владу та суспільство у Росії аж ніяк не були утопічними: во-

ни базувалися на хорошому знанні російських реалій і не завжди відповідали політичним планам Катерини II [5, с. 60-61].

Під час своїх бесід з Катериною II він розповідав їй про те, що європейські країни природним шляхом прийшли до обмеження деспотизму монархів, створивши виборні законодавчі установи. Філософ вважав, що шлях «цивілізації» принципово єдиний для всіх народів: «Якщо те, що Петро запровадив в Росії, було добре в Європі, воно буде добре всюди» [2, с. 423].

Дідро був переконаний, що Росія може здійснити важливий крок до ліквідації деспотизму, якщо імператриця зробить Законодавчу комісію постійною, доручить їй розробляти кодекс законів і дозволить виборцям на місцях відкликати своїх депутатів [2, с. 61]. «Але першим обов'язком зробіть Комісію постійною», – наполягав Дідро [2, с. 22].

Філософ вважав, що повільний розвиток суспільства може прискорюватися «мудрими законами і установами». Він привітав спробу Катерини II створити новий кодекс законів і закликав її зробити народну волю головним джерелом закону, встановити загальність законів, реальну рівність всіх підданих перед законом, сподіваючись, що імператриця зможе здійснити ці ідеї [2, с. 103].

Д. Дідро відзначав невідповідність між метою скликання Комісії і основними правилами «Наказу» та виклав їх у своїх «Зауваженнях на «Наказ». Цей твір Дідро був написаний вже після від'їзду з Росії (1774), тому тут він міг більш сміливо та вільно висловитися щодо законодавчих планів Катерини II і стану російського суспільства.

«Зауваження» Д. Дідро на катерининський «Наказ» містять різку критику феодально-абсолютистського ладу Росії. Критикуючи «Наказ» і його твердження, що джерелом будь-якої влади є правитель, Д. Дідро заявляє, що не бачить у ньому «жодного рішення, яке було б спрямоване на звільнення маси народу» [2, с. 436].

У тексті «Зауважень» у більш гострій формі зустрічаємо ідеї філософа про стан і перспективи «цивілізації» Росії. Ось кілька прикладів: «Російська імператриця, безсумнівно, є деспотом» [2, с. 419]; «Спробу цивілізувати таку розлогу країну я вважаю проектом, що перевищує людські сили» [2, с. 424]; «Якщо припустити, що самі розміри Росії вимагають деспота, то Росія приречена бути погано керованою в дев'ятнадцяти випадках із двадцяти» [2, с. 426].

Філософ наполягав на необхідності представницького органу, який буде приймати й охороняти закони. Російський Сенат, як зберігач законів, нічого не означає: «це голос воляючого в пустелі». А головна небезпека, що загрожує законам, на його думку, виходить від монарха [2, с. 415].

«Зауваження на «Наказ» потрапили до рук Катерини II тільки після смерті автора і, звичайно, не могли їй сподобатися. Ознайомившись зі змістом рукопису Д. Дідро, Катерина II із роздратуванням написала Гриму: «Це – суцільна дурниця, лепет, в якому немає ні знання справи, ні розсудливості, ні передбачливості. Якби мій Наказ прийшовся до смаку Дідро, він мав перевернути все догори дригом у Росії» [12, с. 372-373].

Самолюбство Катерини II було настільки вражене критикою твору Д. Дідро, який створив їй репутацію «філософа на троні», що рукопис «Зауважень на «Наказ» безслідно зник і лише у 1920 р. був виданий у Парижі. В СРСР його вперше опублікували у російському перекладі П. Люблінського лише в 1947 р. у складі десятого тому творів Д. Дідро [7, с. 11].

Значний вплив на формування громадської думки про Законодавчу комісію 1767-1768 рр. та на її подальшу історіографічну традицію відіграли депеші та донесення іноземних дипломатів, які перебували на той час при Російському дворі. Тенденційність їх донесень спричинила до того, що тривалий час історіографія Комісії, передусім західноєвропейська, перебувала під впливом цих джерел.

Австрійські міркування про Комісію залишалися вірними ідеології освіченого абсолютизму, в них домінувала точка зору про те, що успіх державних реформ полягає у добрій волі та щирому бажанні монарха і не залежить від народного волевиявлення.

Із донесень австрійського посла при російському дворі князя Й. Лобковича державному канцлеру та головному керівнику зовнішньої політики Австрійської імперії графу В. Кауніцу бачимо, що його цікавив переважно зовнішній бік діяльності Комісії. Для австрійського дипломата Комісія є загадковою, незрозумілою, проте він сприймає її у вигляді установи для «...зведення тутешніх державних законів у формі державного статуту» [13, с. 274].

«Подібне зібрання державних чинів, – йдеться у донесенні Й. Лобковича після видання маніфесту 14 грудня 1766 р. про вибори депутатів в Комісію, – тут є чимось новим і незвичайним для деспотичних держав». У цьому самому донесенні він ставить під сумнів ре-

зультативність законодавчого зібрання, навіть за умови, якщо воно триватиме більше чотирьох років [13, с. 222-223].

Через три дні після відкриття Комісії Й. Лобкович вже повідомляє про урочистий молебень, про короткий зміст проповіді Новгородського митрополита Д. Сеченова, про обрання маршала Комісії та його промову, а також про урочисту аудієнцію депутатам та обіцяє надіслати примірник «Наказу» після його перекладу іншими мовами [13, с. 223-224].

Із представників великих європейських держав тільки англійці та французи виявили істотний інтерес до скликання депутатів Комісії 1767 р. і залишили глибокі та влучні свідчення. У факті скликання депутатів англійські дипломати вбачали передусім політичну сторону та, незважаючи на яскраво виражену в маніфесті 14 грудня 1766 р. мету Комісії, власне законодавчу сторону державної установи вони віднесли на другий план, тобто дивилися на скликання депутатів винятково з англійської точки зору – обмеження самодержавної влади народними представниками.

На початку грудня 1766 р., безпосередньо під час підготовки маніфесту Катерини II, англійський посол Дж. Макартні в одному із своїх донесень писав, що увага імператриці зосереджена винятково на улюбленому проекті (Комісії – А.М.), успіх якого вона вважає значно більшим, ніж виграна битва чи придбання окремого королівства. Сам факт скликання Комісії він називає «...високим заходом, гідним честолюбства великого монарха, який віддає перевагу титулу законодавця славі звання» [11, с. 290-291].

У січні 1767 р. в іншому листі Дж. Макартні ставить під сумнів дії й оперативність рішень «...надто шумних зборів», помилково вказуючи, що кількісний склад депутатів Комісії становитиме 1200 осіб [11, с. 292-293].

До речі, на думку професора Пенсільванського університету В. Батлерла, саме лорд Макартні був ймовірним автором одного з перекладів «Наказу» на англійську мову, датованою 1767 р. [16, с. 21].

Після Дж. Макартні представником англійського уряду в Росії став Г. Ширлей, який у серпні 1767 р. в листі до міністра Г. Конуе писав, що зібрання депутатів є найулюбленішим заняттям імператриці, яке, втім, не має жодного значення з огляду на її деспотичну владу. Мав рацію Г. Ширлей, коли стверджував, що у Росії надто високо оцінювали значення майбутніх законодавчих зборів [11, с. 304]. Далі англійський дипломат стверджує, що Комісія – це

не що інше як певна кількість людей, котрим надані такі привілеї, якими б не захотів скористатися жоден громадянин «впорядкованої» держави. Наприкінці він зазначає, що всі депутати були поставлені у чіткі рамки, які забороняли їм виходити за межі дозволеного, а задум імператриці називає «комедією» [11, с. 306].

Саме ця оцінка англійського дипломата мала надзвичайний вплив на подальшу історіографію законодавчого зібрання 1767-1768 рр. і вона ввійшла до скороченого видання депеш англійських дипломатів, яким послуговувались аж до виходу в світ XII тому «Збірника Імператорського Російського історичного товариства» у 1873 р., в якому було вміщено дипломатичне листування англійських послів при російському дворі з 1762 по 1769 р. включно.

Тенденційність донесень англійських дипломатів призвела до того, що тривалий час історіографія, передусім, західноєвропейська, перебувала під впливом цих джерел. Джерела, якими користувались англійські дипломати, не завжди були достовірними, перекручування фактів, а також недосконале знання мови призводили до того, що інформація про Комісію 1767-1768 рр. була надто суперечливою.

Разом з тим, донесення англійських дипломатів справляли певне враження в Англії. Так, міністр Г. Конуе у жовтні 1767 р. листі до Г. Ширлея називав Комісію «...великою і надзвичайною подією, гідною захопленого подиву і яка приносить високу честь імператриці», оскільки він не знає прикладів, щоб «самодержавний монарх сам відмовився від влади на користь свого народу» [11, с. 310].

Показовим є лист Г. Ширлея до лорда Уваймоута, датований березнем 1768 р., в якому він називає комічними ті прийоми, що були застосовані законодавчим зібранням для вирішення численних, важливих і важких справ, вказує на те, що члени Комісії є лише знаряддям влади, а наміри та справи імператриці порівнює з фальшивими перлами, що мали більше блиску, аніж цінності [11, с. 326].

Лорд Каскарт у листі до лорда Уваймоута у серпні 1768 р. пише: «Все це видається мені чимось на зразок риштування, яке поза сумнівом буде відразу ж розібране після закінчення зведення будинку. Вона (Катерина II – А. М.) склала проект уложення законів, побудований на власних засадах» [11, с. 357-358].

Така оцінка задуму імператриці була можливою тільки тому, що англійські дипломати порівнювали катерининську комісію зі своїм парламентом, а Катерина II, як відомо, не мала

наміру обмежувати свою владу.

Донесення та повідомлення французьких дипломатів найбільш розлогі та вирізняються широким спектром спостережень: вони прагнуть не тільки зрозуміти сутність нової законодавчої установи – Комісії 1767 р., а й змалювати політичну обстановку, в якій вона створювалася.

Так, французький посол у Росії у 1765-1767 рр. маркіз де-Боссе намагається проникнути у зміст майбутніх законів. «Цей кодекс, – констатує він, – має встановити громадянську свободу, привілеї дворянства, але, у той самий час, зменшити клас кріпаків і обмежити владу поміщиків над кріпаками, щоб останні могли відкупитися і самі володіти землею. Щоб надати всім цим новим постановам належного вигляду та ґрунтовності, імператриця повинна скликати виборних з усіх провінцій Росії для того, щоб ці постанови могли з'явитися, пройшовши не тільки через волю государя, а й через вільне схвалення усією нацією» [14, с. 232-233].

Для французьких дипломатів, як і більшості іноземців, Комісія була не зовсім зрозумілою установою. До неї довго придивлялися, про неї розпитували і, нарешті, невпевнено почали робити висновки. Спочатку вони були умовно захопленими, але з часом офіційні французькі дипломатичні представники почали вбачати в них і слабкі сторони створюваної установи, не стільки з точки зору суті, скільки з огляду на можливість його здійснення та реалізації.

Кілька характерних рис щодо законодавчого зібрання Катерини II вносить у листі до короля Франції французький консул у Росії, а з 1767 до 1769 р. уповноважений у справах Росії: «Можна бути впевненим, що план цієї государині головним чином пов'язаний з проектом, складеним нею, щоб змусити прийняти закони, які, обмежуючи деякою мірою необмежену та деспотичну владу російських государів, забезпечували б їм водночас міцність трону, як тільки вони на нього зійшли, утверджуючи тверде і незмінне спадкування імперії, що буде найправильнішим засобом утвердити государя та попередити побоювання, які досі у них були в тому, що вони можуть бути повалені революцією, чому є багато прикладів» [14, с. 239]. Він наводить також факт прояву дворянської опозиції під час виборів у Петербурзькій губернії [14, с. 252].

Головні перешкоди у реалізації задуму Катерини II, на думку французьких сучасників, знаходилися не у площині самої Комісії, а полягали в опозиційних настроях дворянства,

невіглавстві населення, зрештою, у нещирості намірів самої імператриці.

Але ніхто з французьких дипломатів не намагався визначити майбутнє Комісії, виходячи лише з самої її конструкції: насамперед діяльність установи вони пов'язували із середовищем, в якому вона мала функціонувати.

З часом французи розчаровуються в «улюбленому занятті» Катерини все більше і більше. Міністр закордонних справ Франції герцог Шуазель, як видно з його листів, не вірив в успіх справи з огляду на низький рівень культури тогочасного суспільства [14, с. 364].

На відміну від англійських дипломатів французькі представники розглядати Комісію у контексті загальної обстановки у Росії, звідси і підхід до законодавчого зібрання 1767 р. – соціальний. У діяльності Комісії французьких дипломатів цікавить власне не те, як впаде деспотизм, а, передусім, якими соціальними силами буде обмежена влада Катерини II.

Загальний висновок іноземних дипломатів щодо Комісії 1767 р. зводився до того, що у Росії створювалася нова установа, яка мала не місце, або відомче значення, а загальнодержавне.

Підсумовуючи відзначимо, що свідчення сучасників, передусім, історико-мемуарні та публіцистичні твори іноземців, відгуки іноземних дипломатів мали значний і помітний вплив на формування громадської думки про Законодавчу комісію 1767-1768 рр. та на її подальшу історіографічну традицію. Ці твори створили певну систему оцінок і стереотипів, яка протягом тривалого часу, аж до початку ХХ ст. мала досить помітний вплив на сприйняття Комісії в Європі, а також лягла в основу мемуарно-публіцистичної фази її історіографічної традиції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Благовидов Ф.В. Отношение современников и истории к Наказу и Большой комиссии Екатерины II // Наблюдатель. 1895. № 10. С. 57-85.
2. Дидро Дени. *Rossica*. Произведения, относящиеся к России // Дидро Дени. Собрание сочинений в 10-ти томах. Т. 10 (далі – Дидро Дени. Собрание сочинений. Т. 10) / Под общей редакцией И.К. Луппола. Перевод, примечания и вводные очерки П.И. Люблинского. Редакция и вступительная статья А.И. Молок. Москва: Государственное издательство художественной литературы, 1947. 567 с.
3. Кнорринг Н.Н. Екатерининская Законодательная Комиссия 1767 г. в освещении иностранных резидентов при

русском дворе // Сборник статей, посвященных Павлу Николаевичу Милокову (1859-1929). Прага, 1929. С. 327-350.

4. Массон Шарль. Секретные записки о России времен царствования Екатерины II и Павла I / Подгот. текста и коммент. Б.Э. Лямина, Е.Е. Пастернак; вступ. ст. Е.Э. Лямина, А.М. Песков. Москва: Новое литературное обозрение, 1996. 208 с.
5. Мезин С.А. Власть и общество в России глазами Дени Дидро // История и историческая память. 2016. № 13-14. С. 59-68.
6. Мирончук А.С. Законодавча комісія зі створення проекту нового «Уложения» 1767-1768 рр.: історіографія проблеми: дис... канд. іст. наук: 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни. Київ, 2015. 278 арк.
7. Молок А.И. Дидро о России. Вступительная статья // Дидро Дени. Собрание сочинений. Т.10. С. 5-39.
8. Партаненко Т.В. Российское самодержавие в «Секретных записках» майора Массона // Серия «Symposium», Виртуальное пространство культуры. Вып. 3. Материалы научной конференции 11-13 апреля 2000 г. Санкт-Петербург: Санкт-Петербургское философское общество, 2000. С. 199-201.
9. Сборник Императорского Русского Исторического Общества (далі – СИРИО). Т. 4: Исторические сведения о Екатерининской Законодательной Комиссии для сочинения проекта Нового Уложения, собранные и приведенные в порядок Д.В. Полоновым. Ч. 1. / Печ. под наблюдением секр. А.А. Половцева. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1869. 567 с.
10. СИРИО. Т. 7: Бумаги Императрицы Екатерины II, хранящиеся в Государственном Архиве министерства иностранных дел. Собраны и изданы академиком Пекарским. Ч. I. (годы с 1744 по 1764). Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1871. 417 с.
11. СИРИО. Т. 12: Дипломатическая переписка английских послов и посланников при русском дворе, с 1762 по 1769 г. включительно. Сообщено из английского государственного архива и архива Министерства Иностранных Дел. Ч. 1 / Печ. под наблюдением секр. о-ва А.А. Половцева. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1873. 499 с.
12. СИРИО. Т. 23: Письма Императрицы Екатерины II барону Мельхиору Гримму (годы с 1774 по 1796). Собраны и напечатаны под наблюдением Я.К. Грота. Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 1878. 734 с.
13. СИРИО. Т. 109: Дипломатическая переписка австрийских послов и посланников при русском дворе. Ч. 3. (годы с 1763 по декабрь 1771). Донесения князя Лобковича графу, впоследствии князю, Кауницу / Изд. Г.Ф. Штендманом. Санкт-Петербург, 1901. 725 с.
14. СИРИО. Т. 141: Дипломатическая переписка французских представителей при дворе Императрицы Екатерины II: Т. 2: 1766-1769 / Изд. под наблюд. В.Н. Смольянинова. Санкт-Петербург, 1913. 610 с.
15. Шторх А.К. Летописи царствования Екатерины II, самодержицы всероссийской / Перевод с нем. [Григория Глинки]. Ч. 1: Законодательство. Санкт-Петербург: Императорская типография, 1801. 376 с.
16. Butler W.E. The Nakaz of Catherine the Great // The American Book Collector. 1966. Vol. XVI. № 5. P. 19-21.
17. Castéra J. Vie de Catherine II, impératrice du Russie: Avec 6 portraits graves en taillédouce. T. 2. Paris: Chez F. Buisson, 1797. 467 p.
18. Masson C.-F.P. Memoires secrets sur la Russie, sur les regnes de Catherine II, de Paul I. Paris, 1800. 482 p.

Мирончук Анатолій *Законодавча комісія зі створення нового «Уложения» 1767-1768 рр. в європейській мемуарно-публіцистичній літературі другої половини XVIII ст.*

У статті проаналізовано витоки наукового підходу до вивчення Законодавчої комісії зі створення нового «Уложения» 1767-1768 рр. Особливу увагу звернено на оціночні судження, виклад та інтерпретацію Законодавчої комісії в європейських мемуарно-публіцистичних творах другої половини XVIII ст. й у листуванні зарубіжних послів. Продемонстровано вплив цих історичних джерел на формування історіографічної традиції Комісії.

Ключові слова: Законодавча комісія, «Наказ», європейська мемуаристика та публіцистика, Ж.-А. де Кастера, Шарль Массон, Дені Дідро, листування іноземних послів, історіографічна традиція

Мирончук Анатолий Законодательная комиссия по созданию нового «Уложения» 1767-1768 гг. в европейской мемуарно-публицистической литературе второй половины XVIII в.

В статье проанализированы истоки научного подхода к изучению Законодательной комиссии по созданию нового «Уложения» 1767-1768 гг. Особое внимание обращено на оценочные суждения, изложение и интерпретацию Законодательной комиссии в европейских мемуарно-публицистических произведениях второй половины XVIII в., а также в переписке иностранных послов. Продемонстрировано влияние этих исторических источников на формирование историографической традиции Комиссии.

Ключевые слова: Законодательная комиссия, «Наказ», европейская мемуаристика и публицистика, Ж.-А. де Кастера, Шарль Массон, Дени Дидро, переписка иностранных послов, историографическая традиция

Myronchuk Anatolii The Legislative Commission on creation of new «Code» of 1767-1768 in the European memorial and publicistic literature of the second half of the XVIII century

The article considers the most important works in memorial and publicistic style of European authors of the second half of the 18th century, as well as correspondence between European politicians containing information about the Legislative Commission on creation of new «Code» of 1767-1768. The historical and political opinions of the authors of these sources are traced, the specific features of their conceptions, their positions to the fact of convening the Commission and its activities are noted.

The degree of authenticity of the information, which is reported in the works of foreigners, and its conformity with reality is determined, and also the significance of these works as a source of the history of the Legislative Commission is determined. The influence of these historical sources on the formation of the historiographical tradition of the Commission is demonstrated. The origins of scientific approach to studying of the Legislative Commission on creation of new «Code» of 1767-1768 are analyzed.

It is noted that such narrative sources as publicistic materials, memoirs, reports, message and communique have significant subjectivism. This is due to the fact that their creators represented the interests of their countries, which had different political relations with Russia at that time.

Keywords: Legislative Commission, «Nakaz», European memorial and publicistic literature, Jean-Henri Castéra, Charles Masson, Denis Diderot, correspondence of foreign ambassadors, historiographical tradition

Надійшла до редакції 02.04.2018 р.